

LUCIEN SÈVE: MARXIZMUS ÉS SZEMÉLYISÉGMÉLET

Budapest, 1971. Kossuth Kiadó, 490 oldal

Erről a könyvről a recenzens, *ebben* a folyóiratban többszörös nézőpontszűkítéssel képes és kíván beszámolni. Lucien Sève — ahogy ő mondja — olyan *filozófus*, aki „beavatkozik” a *pszichológia* ügyeibe. Pedagógiai folyóiratunkban nem érezhetjük magunkat hivatottnak arra, hogy a *pszichológia* szakkérdéseivel, vagy *pszichológiai* szakművekkel foglalkozzunk. Természetes, hogy a pedagógiai tanulságokat igyekszünk megragadni.

Viszont tagadhatatlan, hogyha a marxista személyiségelméletről, ennek egy hipotéziséről van szó — ez intenzíven érdekli a pedagógiát is. Nem kell túlságosan sok áttételt feltételezni ahhoz, hogy a *pszichológiai személyiségelmélet*, és minden pedagógia alapvető kérdése — a *személyiség formálásának* tudományos törvényszerűségei között kapcsolatokat keressünk.

Lucien SÈVE könyve a téma marxista irodalmának — úgy vélem — jelentős teljesítménye. E nagy munka gondolatait — fáradtsággal ugyan — egy ideig élvezet követni. Nem véletlenül írtam le ezt a kifejezést, amely nem mindig kíséri tudományos munka olvasását, s tudományos értékének nem is lehet alapvető kritériuma. Mégis azt írtuk, hogy élvezettel lehet végigkövetni Sève gondolatvezetését, logikáját, nézeteinek eredetiségét, több vonatkozásban merész hipotézisét. Bár az is igaz, hogy a „sokkoló” kérdések jobban megragadnak bennünket, mint a nyújtott válaszok.

Ebben a szellemi frissességben a szerző személyes kvalitásain és a francia iskola eleve mozgékony gondolati légkörén kívül minden bizonytalanság szerepe van annak, hogy a pszichológia egyik alapkérdéséről, a személyiség mibenlétéről nem a szakpszichológus, hanem a filozófus ír. A filozófus, aki más nézőpontból és más szinten vizsgálja a személyiség lényegét, akit nem kötnek a pszichológia szakmai fegyelmének korlátai, aki merészebben, a pszichológia mint szaktudomány igazságaitól, esetleg dogmáitól és belső rendszerétől függetlenül, pontosabban egy más tudomány kategóriarendszerében beszélhet ugyanarról a problémáról.

Az illetékesség kérdése a könyv egy másik, sokkal későbbi helyén még visszatér a szerző. PIAGET egy könyvére utalva (*Sagesse et illusions de la philosophie*), melyben kétségbevonja a filozófusok jogát ahhoz, hogy pszichológiai problémákkal foglalkozzanak, egyben elismeri, hogy kezdeményezéseik későbbi tudományos eredményeket anticipálhatnak a pszichológiában. Lucien SÈVE eme könyvében felvázolt személyiséghipotézisét ilyen anticipálásnak tekinti. Tehát megnyitja az utat a szaktudományos bizonyítás (vagy cáfolat?) számára.

Azzal, hogy ennyire kiemelem a merészséget, a kötetlenséget — nem kívánom azt sugallni, hogy valami improvizált, erőszakoltan érdekes, kiagyaltan merész munkáról van szó. Az előszó legelső mondatát a könyv egész anyaga, témakezelése megerősíti: „Ez a könyv éppen az ellentéte mindannak, amit pillanatnyi körülmények szülte rögtönzött munkának tekintünk”.

Nem igen lehet rögtönzésnek helye egy olyan gondolati folyamatban, amely szerzőjét két évtizede leköti. Érdekesítően, őszintén írja le eszmélkedésének azokat az állomásait, tudásának és felfogásának azokat a szintjeit, amelyeken keresztül eljutott a könyv utolsó fejezetében leírt hipotézis kialakításáig.

SÈVE, amikor a személyiségpszichológia alapproblémáiról beszél, szándékosan élez, talán túloz is, de csak azért, hogy annál nagyobb terheket vegyen majd magára a marxista személyiségelmélet tartalmának megfogalmazásával.

Szinte mellbevágja az olvasót, amikor kijelenti: „Minden jel arra mutat . . . , hogy pillanatnyilag a történelmi materializmussal összhangban levő személyiségelmélet helye csakugyan üres”. (25. old.)

Sève (szigorú) ítélete szerint a személyiségpszichológia kialakulatlan, éretlen, *nem felnőtt tudomány*, mert jelenleg nem rendelkezik tárgyának pontos *definíciójával*, *alapfogalmi bizonytalanság*, nincsenek a tárgyhöz képest adekvát *kutatási módszerei*, s mindezek hiányában kevés eséllyel képes kutatni az adott jelenség alapvető fejlődéstörvényeit. Egyszerűen egyetlen olyan kritériummal sem rendelkezik, amely a felnőtt, az érett tudományokra jellemző.

Az éretlenségnek legsúlyosabb bizonyítéka, hogy a pszichológia nem képes a maga tárgyát pontosan meghatározni. Mi a pszichikum, ha nem azonos az idegfolyamatok fiziológiájával, s ha egyben *nem is független* attól. Mi az a valami az idegfiziológia és az anyagtól független lélek feltételezése között. Ez persze fogas kérdés. *Sève* — mint említettük — nagyon kiclezi a bizonytalanságot, s nem fogadja el azokat a magyarázatokat és értelmezéseket, amelyeket a materialista pszichológia e tárgyban mégis csak adott.

A nagy dilemma kétségtelenül az, hogyha a pszichikum *lényegileg* különbözne az idegműködéstől, akkor a test és a lélek *dualista* álláspontját kellene elfogadnunk, ha pedig a pszichikum nem más, mint idegműködés, akkor a pszichológia egyszerűen feloldódik az idegműködés fiziológiájában. „... mindeddig még tisztázatlan, hogy pontosan mi a pszichikumnak az a tulajdonsága, amely egyrészt minőségileg megkülönböztetné az idegműködéstől, másrészt tulajdonképpen azonos volna azzal”, (42. old.) A kérdés egzisztenciális, a válasz a könyv hatalmas gondolatzövevényéből csak hipotétikus bontakozik ki.

Ahol a tárgy ennyire bizonytalan, ott az alapfogalmak sem lehetnek szilárdabbak. Ítélete a fejlődéstörvényekkel kapcsolatban még szigorúbb: „Ami a személyiség általános fejlődéstörvényeit illeti, aligha kell rámutatni, hogy ezen a téren egyelőre semmi sincs”. (51. old.)

A szerző, miután az első részben ezeket a súlyos megállapításokat tette, a könyv második részében tüzetes analizisét adja a történelmi materializmus személyiség-magyarázatának. Ismerteti *MARX* tanait, a körülötte zajló vitákat. Ebben a fejezetben kerül sor a marxista emberfelfogás elemzésére *MARX* korai műveitől kezdve a Tölkéig. Vitatkozik az antimarxista és nem marxista felfogásokkal, különösen azzal az áramlattal, amely az érett marxizmus emberkonceptiójának antihumanista értelmezést próbál adni. Bizonyítja, hogy a marxizmus tudományos *antropológia* és tudományos *humanizmus*.

Itt következik *Lucien SÈVE* személyiség-felfogásának leglényegesebb mozzanata, az tudniillik, hogy személyiség és a személyiségpszichológia csak a *munka* marxista elemzésére épülhet. Ezután fontos, bár kissé hosszadalmas fejtegetések következnek a témáról, s a kissé túlrít fejezet után eljutunk a negyedik részben felvázolt hipotézisig, e könyv lényegi mondanivalójáig.

Ezt talán legegyszerűbben így lehetne összefoglalni: a személyiség képletének elemi összetevői tetek, képességek és szükségletek.

Meg kell vallanom, hogy a tett értelmezésében nem tudtam a szerzőt eléggé követni, a képességek értelmezése pedig — legalább is számomra — meglehetősen banális, semmitmondó: „Képességeknek nevezem az arra való 'aktuális potencialitásoknak' az összességét, hogy a személy véghez vigyen bármilyen fajtájú és bármilyen szintű tettet”. (365. old.)

Érdekesebb a szükségletek értelmezése. Tudvalevő, hogy a javakból az ember kommunizmusban *szükségletei* szerint részesedik. *SÈVE* meggyőző okfejtéssel ír arról, hogy a kommunizmust nem szabad csak az elosztásra korlátozni s az elosztási viszonyokkal jellemezni. Ennél fontosabb, hogy az emberek milyen módon, milyen motívumok alapján hozzák létre a javakat, hogy miképp termelnek, és a termelés közben milyen viszonyok alakulnak ki köztük. Ezeket a viszonyokat és motívumokat nem lehet kellőképpen jellemezni a „képességei szerint” formulával.

Óriási horderejű az a perspektíva, hogy a kommunizmusban *mások* lesznek a képességek és *mások* lesznek a szükségletek.

A szerző ezután a tett és a képességek kölcsönös kapcsolatairól ír, megkülönbözteti a képességek *megnyilvánulását* és a képességek *termelését*, mint a tevékenységek I. és II. szektorát.

Személyiségelméletének fontos mozzanatához érünk. Okfejtésébe bekapcsolódik az *időfelhasználás* fogalma (mely nem azonos az időháztartással). Ezt a személyiség valóságos alapépítményének tekintik.

A gondolator fontos kiágazásait (például a pszichológiai felépítmény értelmezését) most mellőzve, eljutunk a hipotézis lényegéig, mely szerint „a személyiség logáltalánosabb fejlődéstörvénye — az általános törvény fogalmának dialektikus értelmében — a *képességek színvonala* és az *időfelhasználás struktúrája közötti szükségszerű összhang törvénye*”. (417. old.)

Pedagógiai szempontból a hipotézisnek az a számunkra is fontos mozzanata, hogy azokat a tendenciákat erősíti, amelyeket a korszerű szocialista nevelés alapelveként, alaptörékvéseiként igyekszünk megvalósítani.

Mindenek előtt a tevékenység pedagógiai szerepéről van szó. A szerző hevesen cáfolja a született képességek meghatározó voltát, a képességek kibontakozása a tevékenységek rendszerében, tehát egy társadalmi cselekvéstérben lehetséges. Mindebbe bekapcsolja az *időfelhasználás* fogalmát, amely egy többdimenziós cselekvésrendszer totalitását jelenti. Ezzel a koncepcióval, és ezekkel a fogalmakkal a marxi koncepció lényegének, más oldalról a korszerű pedagógiai törekvések vonulatában maradunk.

Feltehető persze a kérdés, hogy ez a személyiségkoncepció (némely fogalmának újszerűségén kívül) valójában mennyire merész, mennyire újszerű, s milyen mértékben haladja meg a szerző az általa oly hevesen bírált tévedéseket és semmitmondásokat.

Ennek az eldöntését bízunk a filozófusokra, s részben a pszichológusokra. Mi pedagógusok

elégedjünk meg annyival, hogy Séve könyvéből ösztönzést kapunk a dogmák, túlhaladott nézetek bátor kritikájára. Ez mint magatartás-minta, tárgytól, tudománytól függetlenül serkentő.

Másfelől megerősítést kapunk a képességek fejlődési feltételeinek dinamikus értelmezéséhez, valamint ahhoz, hogy a pedagógiai műveletek lényegét a cselekvés többdimenziós szervezésében lássuk. Ha közvetlenül nem is kaphatunk pedagógiai támpontokat (a szerzőnek ilyen támpontok kijelölése nem is volt célja), közvetve a tanulságok elgondolkoztatóak.

Belátom, ezt a könyvet lehet mélyebben és alaposabban olvasni. Ebből következik, hogy pedagógiai tanulságait sokrétűbben is meg lehet fogalmazni. Az első olvasás utáni néhány reflexió megtétele nem pótolhatja azt a gondolati visszhangot, amelyet a könyv szakmánk érdeklődő olvasóiban remélhetően kelt.

SZARKA JÓZSEF

A PSZICHOANALÍZIS ÉS MODERN IRÁNYZATAI

A válogatást készítette, a bevezető tanulmányt és az összekötő szövegeket írta Buda Béla. Budapest, 1971. Gondolat Könyvkiadó. 480 oldal.

A pszichoanalízis, mint módszer, elmélet és gyakorlati alkalmazás napjainkra túljutott születésének 75. évfordulóján, sőt a belőle kiszakadt új iskolák: JUNG és ADLER „eretnkségei” az ún. „komplex pszichológia”, illetve „individuálszichológia” immár több, mint 50 esztendője a saját életüket élik, egyre távolodva az útjukat mégis meghatározó Freud alapvető elméleteitől. A pszichoanalízis, amely eredetileg orvopszichológiai irányzatként indult, e háromnegyed évszázad alatt erős hatást gyakorolt az orvostudományra: katalizátorként előhívta a „pszichoszomatikus orvostudományt”, amely ma már kevés vonásában emlékeztet az analitikus elméletre, de még a pszichoszomatizmus első fogalmazását adó Franz Alexander teóriára is. Nagy hatást keltett a művészetekben: nélküle Thomas MANN, D. H. LAWRENCE, O'NEILL, HUXLEY, JOYCE, a szürrealisták, KAFKA, JÓZSEF *Attila* életműve ha nem is szegényesebb, de mindenképpen más lenne. FREUD elmélete hol pozitív tulajdonságai révén, hol vitára készítő alpanyagával nyomósan hatott a szociológiára és a kultúranropológiára (Margaret MEAD, Bronislaw MALINOWSKI, RÓHEIM Géza), kimutatható gondolatébresztő szerepe a jelenkori behaviorista filozófia és pszichológia, a kommunikációelmélet, az ifjúságkutatás és nő kutatás területén is.

A freudi eszmék a marxizmus jelentős képviselőire is hatást gyakoroltak a 10-es, 20-as években, de később az analitikus mozgalom előhívta a marxista ideológusok sommás kritikáját. Ez a folyamat egybeesik a szociológia és pszichológia alábecsülésének és negligálásának esztendeivel, a személyi kultusz terjedésével. Az 1950-es évek végétől kezdve a pszichoanalízis marxista kritikája árnyaltabbá, differenciáltabbá válik, és ezzel párhuzamosan a szocialista országokban újra igény mutatkozik és bonyolult és sokrétű szellemi mozgalom konkrét eredményeinek és hibáinak megismerése iránt. Ezért igen jó szolgálatot tett a Gondolat Könyvkiadó, amikor BUDA Béla, a jeles pszichiáter és szociálpszichológus szerkesztésében és válogatásában alapvető szöveggyűjteményt ad kézbe az analitikus mozgalom elméletének, módszereinek változásáról.

A könyv értéke elsősorban mégsem szöveggyűjtemény jellegében rejlik, hanem a bevezető tanulmány és az összekötő szövegekben meghúzódó hatalmas információmennyiség kitűnő rendezésében és összehangolásában. Buda munkamódszere, mint megfogalmazza: „... hogy a szemelvények a valóban tudományos megismerések tisztázódásának folyamatát érzékeltessék és mindenekelőtt a klasszikus pszichoanalitikus felfogások belső kritikáját adják.” (Kiemelés: VL.)

Analitikus vitatkozik tehát analitikussal, sőt: FREUD maga FREUDDAL, hiszen az elmélet- és módszertan-teremtő mester életművében több olyan szorosan egymásra épült korszak is megfigyelhető, ahol az elmélet egyes elemei, de annak központi pillérei is módosulnak, sőt egymást megkérdőjelezik. E belső kritika szövegeinek szerencsés kiegészítője a válogatásban a freudizmus néhány *külső* bírálójának (SZASZ, HALEY) írásainak közzététele.

BUDA a bevezető tanulmány jórészt FREUD tanainak fejlődéstörténetére szánja. Utal arra a meghatározó momentumra, hogy az ifjú FREUD nem pszichológusként, hanem fiziológusok és agyanatómusok mellett (hozzátehetjük: DARWIN tanainak hatása alatt) kezdte tudományos tevékenységét. Igen foglalkoztatta a kémia, anatómia, fiziológia mellett a társadalomtudomány is. John STUART MILL egy könyvét le is fordította.

BUDA a továbbiakban szinte lexikonszerű alaposággal és tömörséggel nemcsak az analitikus mozgalom nagy alakjainak munkásságát írja le, hanem a „másodrendű csillagokat” is jellemzi e szellemi áramlatban. Követi a freudista mozgalom történetét, jellemzi az első nagy teremtő korszakot (1895—1907), a tanok terjedésének és az iskola kiterjedésének idejét (1908—1916), amely egyúttal egybeesik az első nagy szakadárak „szkizmáival” is. Kitér a freudizmus